

DIE REG OP INLIGTING: 'N REGSTEORETIESE BEGRONDING¹

W. du Plessis

Departement Romeinse Reg, PU vir CHO

ABSTRACT

In this article the author discusses the theoretical background to a right to information. Recent events as the restriction on information regarding the 1975-1976 Angolan war, the Information Scandal in 1977-1978, and the regulations regarding the distribution of information during the present state of emergency are only some examples of the way in which the state withholds information from the individual. Very few countries in the world can claim domestic peace. Economical, political and social affairs have to be adapted constantly. In this process the administration of the state grows, and with it, bureaucracy. Private concerns group together and form powerful organizations. The individual plays an increasingly insignificant role in this society and his rights and liberties are encroached upon in a variety of ways. It is concluded that each individual has a right to (a) public information, i.e. those facts controlled and provided by the public sector which make it possible for the individual to evaluate the actions of the state positively or negatively; and (b) personal information, i.e. all those personal facts collected by the state or private organizations pertaining to the person himself. This right may be derived from democracy as the individual needs information to effectively control the actions of the state. It could better be described as a human right where this right to information serves as a means whereby man's God-given responsibility to ensure that he can exercise his calling within an orderly dispensation, is fulfilled. Individuals have to see to it that the state does not abuse its authority by encroaching unjustly upon the lives of others. Public information is

¹ Die finansiële steun van die volgende instansies word hiermee erken: die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing, die Getrouheidswaarborgfonds vir Prokureurs, Notarisse en Transportbesorgers, en die PU vir CHO (personeelheursfonds).

protected by subjective rights in public law and personal information by subjective rights in private law. These protective means must be judged in the view of the perspective of human rights.

1. INLEIDING .

Gedurende die afgelope paar jare het die noodsaak vir 'n reg op inligting op die voorgrond getree. Gedurende 1975-1976 het die Suid-Afrikaanse Weermag Angola binnegeval. Die algemene publiek was op daardie stadium totaal onbewus van die gebeure. Beperkte inligting wat deurgegee is, het bloot die teenwoordigheid van troepe in Angola ontken. Die ware feite het eers 'n jaar na afloop van die oorlog aan die lig gekom. (Sien veral Addisson, 1980:36-120.)

Ongeveer dieselfde tyd word Regter Mostert as 'n eenmanskommissee van ondersoek na die oortreding van sekere valutabeheerregulasies aangestel. Aanvanklik was daar geen inligting in verband met die ondersoek vrygestel nie. Na die persverklaring van Regter Mostert in 1978 dat die Departement van Inligting nie voldoende rekenskap kon gee van die besteding van hulle fondse nie, is 'n ander kommissie van ondersoek na die aangeleentheid ingestel. Daar is aanvanklik gepoog om die gevolgtrekkings van die Kommissie geheim te hou, maar as gevolg van openbare druk is sekere gedeeltes van die verslag geopenbaar. Verskeie hooggeplaaste staatsamptenare het hierna bedank. Teen middel Februarie 1984 word ongeveer 250 Swart gesinne vanaf hulle woonplek te Magopa na Pachsdraai 150 km daarvandaan verskuif. Blanke joernaliste word verbied om die gebied binne te gaan of om enigiets oor die aangeleentheid te publiseer aangesien die gebied na bewering tot "operasionele gebied" verklaar is. Alhoewel Swart joernaliste wel toegelaat is, het weinig oor die aangeleentheid in die pers verskyn en die betrokke aangeleentheid het eers in die daaropvolgende wantrouedabat aan die lig gekom. (Cooper et al. 1985:462-464.)

Die afkondiging van die noodtoestand in 1985, 1986 en 1987 het verdere beperkings op die verspreiding van inligting geplaas. Slegs inligting wat deur die Buro van Inligting in oorleg met die veiligheidsmagte ontvang is, of wat die veiligheidsmagte self beskikbaarstel, mag versprei word. Hierdie beperkings raak nie die pers alleen nie, maar beperk selfs

die reg van individue om inligting oor die situasie te bekom en dit te bespreek.

In hierdie tyd van onvrede is daar nie een land wat hom op binne- en buitelandse stabiliteit kan beroep nie. Daaglik moet die ekonomiese, staatkundige en maatskaplike lewensterreine by veranderde omstandighede aanpas. Die staatsadministrasie word in die proses groter en meer burokraties terwyl privaatinstansies in 'n groter mate saamgroepeer en magtiger wórd. In hierdie samelewing speel die individu 'n al hoe onbeduidener rol en word daar op verskillende wyses op sy regte en vryhede inbreuk gemaak.

Die ideaal van die demokrasie is dat alle burgers self aktief aan die bestuur van die staat sal deelneem. Dit is nie moontlik nie en daarom geskied politieke deelname deur middel van verteenwoordigers. Die individu word in hierdie proses eerder van deelname uitgesluit omdat weinig of geen inligting hom in die praktyk bereik nie. Die staatsadministrasie en regeringsbesluite is vir hom totaal verwarrend.

'n Verdere eietydse tendens in tegnologies ontwikkelde lande, is dat die staat en ander instansies al hoe meer inligting aangaande die individu versamel. Die individu se reg op insae in sy persoonlike besonderhede en sy reg op inligting wat vir homself en of die openbare belang noodsaaklik is, word van hom weerhou.

In hierdie artikel word kortliks die begrip "inligting" en die aard van die reg op inligting ontleed om te bepaal of die individu wel so 'n reg het. In hierdie verband word die begrippe demokrasie, publieke subjektiewe regte en menseregte ondersoek om te bepaal watter begrip die grondslag van die reg op inligting vorm.

2 WAT BEHELS DIE BEGRIP "INLIGTING"?

Daar bestaan 'n verskeidenheid definisies van inligting. Inligting hou verband met begrippe soos propaganda, voorligting, owerheidsvoorligting en manipulasie en sluit inligting van sowel 'n openbare as 'n persoonlike aard in.

Daar bestaan ooreenkomste en verskille tussen die verskillende definisies van inligting.

Die Woordeboek van die Afrikaanse Taal (Schoonees et al. 1961:587) definieer "inligting" as: "1. Handeling van inlig, proses van mededelings maak... 2. mv. inligtinge of inligtings. Mededeling waardeur iem. op hoogte van sake gebring word; opheldering; kennis, feit(e) wat meegedeel word; informasie..."

Volgens die Shorter Oxford Dictionary (Little et al. 1980:1070-1071) is "information": "1. The action of informing; training; instruction; communication of instructive knowledge. 2. The action of telling or fact of being told something. 3. That of which one is appraised or told, intelligence, news. 4. The action of informing with some active or essential quality, inspiration, animation." "Informed" is "instructed; enlightened".

Roget's Thesaurus (Dutch, 1966:199) definieer "information" as "communication; dissemination; diffusion, tradition; hearsay; instruction." "Publicity information" is "common knowledge, general information; facts, the goods documentary". In die Nieuw Handwoordenboek der Nederlandse Taal (Tollenaere en Persijn, 1977:359, 363) word "informatie" as "1. het zich verschaffen van kennis 2. inlichting" en "inlichting" as "het inlichten, verklaring, toelichting, opheldering, bericht, nadere toelichting" gedefinieer. Die Deutsches Wörterbuch (Wahrig, 1982: 1938) omskryf "information" as "Auskunft, Wächricht; Aufklärung; Belehrung". "Informationsfreiheit" is "die Freiheit, sich Information Selbstständig aus allgemein Zugänglichkeit 1. Quellen zu verschaffen".

Uit die voorafgaande woordeboekomskrywings blyk dat "inligting" die oordra van kennis om iemand op hoogte van sake te bring, iets toe te lig en aangeleenthede op te helder of te verklaar, kan beteken. Daar kan egter nie slegs met hierdie omskrywings volstaan word nie, want hulle dring nie tot die eintlike aard van inligting, veral soos wat dit vir doeleindes van hierdie ondersoek van belang is, deur nie. Daarom moet ander wetenskaplike definisies van inligting vervolgens oorweeg word.

Woorde se betekenis wissel na gelang van verskillende standpunte, ideologieë, tale, lewensbeskouings en begripstrukture. Dit is in bepaalde gevalle moeilik om begrippe soos "inligting", "propaganda", "publikasie", "voorligting" en "toeligting" van mekaar te onderskei (sien Mulder, 1977:6-7). Dit blyk nie duidelik uit al die definisies watter feite deur wie vrygestel moet word en waarom 'n persoon op hoogte van sake gebring moet word nie.

Om te bepaal watter feite ter sprake is, kan hoofsaaklik twee basiese "inligtingsterreine" onderskei word. Die feite kan handel oor aangeleenthede wat openbaar of persoonlik van aard is. Openbare inligting is al daardie feite wat van so 'n aard is dat almal daarvan kennis neem, soos byvoorbeeld feite oor regeringsoptredes, die groeiende inflasie, wanadministrasie, burokratiese optredes, gesondheid, behuising en die beplanning van 'n toekomstige snelweg (Riley, 1983:2-3; Malan, 1973:14). Dit kan ook "inligting oor enige aspek van die openbare sektor" wees (Van Graan, 1984:6).

Persoonlike inligting omvat al daardie feite wat 'n individu se lewe persoonlik raak en wat hy nie noodwendig aan almal wil openbaar nie (Neethling, 1979:52).

Sowel openbare as persoonlike inligting kan gebruik word om persone op hoogte van sake te bring ten einde hulle eie handelinge, welsyn en die lewensvatbaarheid van hul instellinge te waarborg en hul roeping beter te vervul (Malan, 1973:25). As burgers of onderdane van 'n staat het mense belang by die inligting wat hulle in staatsverband kan bekom. Dit stel hulle in staat om hulle regte as burgers uit te oefen, die waarheid vas te stel en regeringsoptredes goed of af te keur (Brookes, 1962:3; Malan, 1973:14).

Wat die doel van inligting betref, moet "inligting" van begrippe soos "propaganda" en "voorligting" onderskei word. (Sien bv. Malan, 1973:14; Addison, 1980:7-9.)

'n Definisie van inligting moet minstens 'n aanduiding bevat van wie die "inligting" verskaf, watter inligting verskaf word en wat die doel met

die verskaffing van die inligting is. "Inligting" vir die doeleindes van hierdie ondersoek is dus:

(1) eensdeels openbare inligting, dit wil sê al daardie feite wat deur die openbare sektor beheer en verskaf word en wat die individu (of die privaatinstansie) in staat stel om voldoende feite aangaande staatsoptredes te bekom sodat 'n positiewe of negatiewe oordeel gevel kan word ongeag daarvan of die genoemde feite hom in sy persoonlike hoedanigheid of regstreeks in sy hoedanigheid as inwoner van die land raak, en

(2) andersdeels persoonlike inligting, dit wil sê alle persoonlike feite wat 'n staat of 'n privaatinstansie aangaande 'n individu versamel.

3. WAT IS DIE REG OP INLIGTING?

Oor die aard van die reg op inligting is daar verskeie standpunte. Daar sal vervolgens agtereenvolgend oorweeg word of hierdie reg uit die beginsels van die demokrasie afgelei kan word, of dit 'n privaatregtelike en/of publiekregtelike subjektiewe reg en/of 'n mensereg is.

3.1 Demokrasie

Daar word verskillende inhoude aan die begrip "demokrasie" gegee (Finer, 1949:67; Lively, 1975:49). Vir die doeleindes van hierdie studie bepaal ek my by die liberaal-demokratiese teorieë en verwys hierna bloot na demokrasie.

Dit is moeilik om demokrasie te definieer en daarom is dit makliker om dit aan die hand van bepaalde kenmerke te beskryf (Holden, 1974:1). Holden (1974:8) omskryf demokrasie in die lig van hierdie probleem as "a political system of which it can be said that the whole people, positively or negatively, make, and are entitled to make, the basic determining decisions on important matters of public policy". Die kenmerke van die liberale demokrasieë sluit onder andere ook vrye en algemene verkiesings, twee- of meerpartysisteme, vrye opposisievorming, vryheid van meningsuiting, beskerming van regte en vryhede van die burgers, beperkte staatsmag en volksverteenvoordiging in (Koopmans, 1972:21).

Demokrasie is nie net meerderheidsbeslissing nie: die paradoks bestaan dat sodra daar 'n nuwe meerderheid aan bewind kom, hulle na die belange van minderhede moet omsien (Koopmans, 1972:21).

Die hedendaagse samelewing verhoed dat direkte demokrasie tot stand kan kom. Dit is onmoontlik vir die hele bevolking om saam tot besluite te kom (Holden, 1974:28; Shils, 1956:21-22; Riley, 1983:1-2). Hierdie toedrag van sake behoort egter nie individue se deelname tot die uitbring van 'n stem te beperk nie. Deelname is juis die essensie van demokrasie en nie bloot 'n uitvloeisel daarvan nie (Delmartino en Wuyts, 1977:52-53; Nijhof en Katus, 1983:77). Slegs op basis van deelname kan daar verspreiding en ewewig van mag binne 'n gegewe politieke bestel bestaan (Rosenthal et al. 1982:351; Jehoram, 1983:299). In 'n demokrasie waar gelykheid van individue geld sover dit die deelname aan die politieke proses betref, is owerheidsvoorligting 'n middel om een of ander vorm van kontrole oor owerheidsoptredes te verskaf (Schelhaas, 1979:30-32; Lively, 1975:131; Mathews, 1978:1-6). Indien die individu volledige inligting kan bekom, kan hy sy kiesreg na behore uitvoer en stel dit hom in staat om 'n vrye en ongemanipuleerde mening te vorm. Op dié wyse kan staatsmagsuitbouing teëgewerk word deurdat die individu kennis dra van die staat se werksaamhede (Schwan, 1984:92).

Vryheid van spraak word as een van die belangrikste elemente van demokrasie beskou (Holden, 1974:213; Hocking, 1947:52). Geheimhouding, veral in staatsgeledere, is een van die grootste gevare wat 'n demokrasie bedreig (Farran, 1957:186), aangesien dit noodwendigerwys tot 'n oningeligte publiek lei.

Demokrasie vereis nie totale openbaarheid nie. Geheimhouding oor sekere aangeleenthede, byvoorbeeld bepaalde verdedigingsaspekte, is eweseer deel van gesonde demokrasie (O'Brien, 1980:607, 631). Elke land se situasie verskil egter van dié van andere. Eietydse gevare soos terrorisme en staatsonverdraagsaamheid vereis meer openbaarheid en minder geheimhouding en daarom moet openbaarheid die reël wees en nie die uitsondering nie (Schwan, 1984:95,97).

Die algemene publiek begin beseef dat die verteenwoordigende politieke instellings nie noodwendig beskerming vir die vryhede van die individu

beteken nie (Lively, 1975:130). Hoe kan die regering dan gedwing word om nie op die regte en vryhede van individue en minderhede inbreuk te maak nie? As gevolg van die toenemende burokratisering van die staatsadministrasie, is dit feitlik 'n onbegonne taak om uit vind wat in bepaalde staatsdepartemente gebeur. Partysolidariteit maak dit verder daaglik moeiliker vir party-ondersteuners om die regering van die dag te kritiseer - selfs parlementêre komitees wat beheer oor die administrasie moet uitoefen, slaag nie in hulle doel nie. Vraetyd in die parlement los ook nie hierdie probleem op nie (Dean, 1976:273-4, 276-7).

Kontrole oor staatsoptrede kan bewerkstellig word indien die staat voldoende inligting oor hulle optredes verskaf, hetsy deur hulle eie organe (Holden, 1974:28), hetsy deur die pers (Hocking, 1947:10-11; Dean, 1976:279; Bryce, 1921:104-5,109). Die pers mag egter nie so aan bande gelê word dat die inligting wat hulle verskaf niks werd is nie (Bryce, 1921:109; Hocking, 1947:62,134; Dean, 1976:279).

Sodra die burgers ingelig is, is hulle in staat om hulle eie mening te vorm en aan die regering oor te dra. Die ideaal is dat die staat aan hierdie uitsprake gehoor sal gee en beslissings sal neem wat aan die versoeke van die burgers voldoen (Holden, 1974:37, 51; Bryce, 1921:53; Lively, 1975:112). Sonder inligting is dit egter nie moontlik nie, maar met voldoende inligting kan onnodige frustrasies en gewelddadige konflikte vermy word - dit bied die geleentheid vir vreedsame oplossing (Holden, 1974:213; Van der Walt, 1985:56-7; Bryce, 1921:124). Die individu het dus 'n reg om op die inligting wat vir hom as burger en vir die gemeenskap in geheel noodsaaklik is, aanspraak te maak ten einde sy demokratiese pligte en vryhede te volvoer (Hocking, 1974:62-63, 98-134). Hierdie regte en pligte moet dan deur die staat gerespekteer en beskerm word. Dit is die ideaal, maar in watter mate kan die individu hom op hierdie reg beroep?

3.2 Subjektiewe regte

Die enigste wyse waarop die individu sy aanspraak op die reg op inligting sou kon afdwing, is wanneer dit regtens erken word. In die Suid-Afrikaanse reg word hoofsaaklik van privaatregtelike subjektiewe regte gebruik gemaak om regsverhoudings tussen individue te verduidelik.

Wanneer die individu in 'n verhouding tot die staat te staan kom, kan van die publieke subjektiewe regsteorie gebruik gemaak word.

3.2.1 Privaatregtelike subjektiewe regte

W.A. Joubert (1950: in geheel; 1958:12-15 98-115) wat die teoretiese verklaring vir die leer van subjektiewe regte in die Suid-Afrikaanse Privaatregskonteks gebied het, tref 'n basiese onderskeid tussen regulerende regsnorme en die daarmee korresponderende subjektiewe regte van die regsobjek (1950:194). Die reg geld as norm ("law") teenoor subjektiewe regte ("rights") wat op aansprake en/of bevoegdhede slaan (Joubert, 1958:98). Die regsnorme bepaal die grense van die reghebbende se beskikkings- en genotsbevoegdheid (Joubert, 1958:115).²

Voorts moet 'n bevoegdheid, as inhoud van 'n subjektiewe reg, van die subjektiewe reg self, as weerspieëling van 'n regsbetrekking tussen 'n regsobjek en 'n regsobjek, onderskei word. 'n Regsobjek se deur regsnorme bepaalde beskikkings- en genotsbevoegdheid oor 'n regsobjek, is dus die inhoud van sy positiefregtelik erkende en beskermende reg op die objek (Joubert, 1950:195-196; Joubert, 1958:105; Van der Vyver en Joubert, 1985:11-12). Daar bestaan ook 'n verhouding tussen die regsobjek en ander persone (of derdes) ingevolge waarvan die reghebbende van derdes kan vorder dat hulle sy aanspraak op die regsobjek moet duld (Van der Vyver en Joubert, 1985:13; Van Zyl en Van der Vyver, 1982:421).³

² In die Duitse en Nederlandse reg word die genots- en beskikkingsbevoegdheid ook deur die regsnorme beperk. (Sien Coing, 1962:54; Dahm, 1963:437; Hofmann, 1968:3; Houwing, 1939:45-48; Jellinek, 1964:55-56; Van Apeldoorn-Leyten, 1972:165.)

³ Dit is ook die geval in die Duitse en Nederlandse reg (Coing, 1962:59; Van Apeldoorn-Leyten, 1972:36-38). In die Amerikaanse reg word van "equity jurisprudence" gebruik gemaak om vas te stel of 'n persoon bepaalde regte bekom het. Daarvolgens verrig elke

Die objekte van die subjektiewe reg word ingedeel in (a) sake, (b) immateriële goed (Joubert, 1950:198), (c) persoonlikheidsgoed (Joubert, 1950:205,214) en (d) prestasies (Joubert, 1958:113; Van der Vyver en Joubert, 1985:8-10; Van Zyl en Van der Vyver, 1982:407-409).⁴

Daar bestaan verskillende standpunte aangaande die aard van die regsobjek. 'n Regsobjek moet voldoende bepaaldheid, omlyndheid en

individu volgens sy gewete handeling of word hy verplig om handeling te verrig. Sy optrede word onderhewig aan die gesag van die houe. Regte word deur die houe onderskei (De Funiak, 1956:4-5, 30, 123-125, 140-143).

⁴ Volgens Boberg (1977:2) word hierdie onderskeid nie deur die Suid-Afrikaanse Engelssprekende regsgeleerdes getref nie. Daar word na 'n saak as "a thing" verwys en dit sluit die onderskeid van die Afrikaanssprekende regsgeleerdes tussen sake in fisiese sin en regte in. "A thing" kan 'n fisiese objek of die objek van 'n reg wees. Die interpretasie daarvan word nie beperk nie. In die Duitse reg word hierdie onderskeid nie gemaak nie. Die regsobjek word in die BGB omskryf (Dahm, 1963:438-439; Hofmann, 1968:4). In die Nederlandse reg word regsobjekte verdeel in persoonlikheidsgoed, familiegoed en vermoënsgoed (saaklike, liggaamlike of onfigaamlike en immateriële goed). In bepaalde gevalle word daar nie van subjektiewe regte nie maar van "sosiale funksie of vryheid" gepraat. Dit hou in dat persone hulle geestelik ter wille van die gemeenskap moet ontwikkel. Leyten kritiseer hierdie standpunt - dit is volgens hom 'n onlogiese redenasie (Van Apeldoorn en Leyten, 1972:163). In die Amerikaanse reg word regsobjekte veral in die uitsprake van die houe geïdentifiseer. Aanvanklik is daar slegs van eiendomsregte gepraat en enigiets anders is in terme daarvan gedefinieer. Nuwe regsobjekte word slegs geïdentifiseer indien bevind word dat daar "substantial rights" bestaan. "Civil", "political" en "social rights" word onderskei. "Civil rights" is die regte wat een persoon teenoor 'n ander het en "social rights" die regte wat uit groepsverhoudings voortspruit. "Political rights" is regte teenoor die staat (De Funiak, 1956:4-5, 30, 123-125, 140-148).

selfstandigheid besit sodat genots- en beskikkingsbevoegdheid daaroor uitgeoefen kan word (Joubert, 1950:197; Hahlo en Kahn, 1968:77). Dit moet voorts waarde hê (Joubert, 1950:195; 1958:109). Dit is egter nie noodwendig net objekte wat ekonomiese waarde het wat as regsobjekte kwalifiseer nie. Daar is ander kwaliteite van dinge wat hulle ook juridies objektiveerbaar maak, byvoorbeeld die feit dat hulle 'n bepaalde juridiese behoefte bevredig (Van Zyl en Van der Vyver, 1982:406-407; Van der Vyver en Joubert, 1985:11-12).⁵ Van der Vyver en Joubert (1985:12) se definisie van persoonlikheidsgoed word aanvaar: "Persoonlikheidsgoed is 'n aspek van 'n persoon se eie persoonlikheid met waarde in die sin dat dit 'n juridiese behoefte van daardie persoon bevredig en as sodanig die voorwerp van 'n subjektiewe reg kan wees". (Sien ook Van Zyl en Van der Vyver, 1982:415-416).⁶

Die volgende persoonlikheidsgoed is onder andere alreeds onderskei: fisiese integriteit, goeie naam, eer, gevoelslewe, privaatheid en identiteit (Neethling, 1985:36-49).

Is inligting 'n regsobjek soos hierbo bedoel? Inligting kan, soos reeds gesê, persoonlik of openbaar wees.

Persoonlike inligting hou met die privaatheid van mense verband, omdat dit feite is wat op die individu se eie lewe betrekking het, en kan dus moontlik onder die reg op privaatheid geakkommodeer word. Privaatheid word subjektief geïnterpreteer. 'n Persoon kan 'n bepaalde deel van sy lewensfeite van andere weerhou omdat hy nie wil hê dat hulle daarvan

⁵ Die toets word ook in Nederland en Duitsland aangewend (Dahm, 1963:437; Hofmann, 1968:4; Houwing, 1939:47; Jellinek, 1964:57).

⁶ In die Duitse reg word slegs daardie persoonlikheidsregte erken wat in wetgewing omskryf is (Dahm, 1963:438-434; Coing, 1962:59). In die Amerikaanse reg word "personal rights" erken (De Funiak, 1956:4).

kennis moet neem nie (Neethling, 1985:45-46).⁷ Neethling (1985:47) definieer privaatheid in die Suid-Afrikaanse reg soos volg: "Privaatheid is 'n individuele lewenstoestand van afsondering van openbaarheid. Hierdie lewenstoestand omsluit al daardie persoonlike feite wat die belanghebbende self bestem om van kennismaking deur buitestaanders uitgesluit te wees en ten opsigte waarvan hy 'n privaathoudingswil het". Die belanghebbende kan self bepaal wie kennis van sy privaatliewensfeite kan neem. Hy moet die wil om die feite privaat te hou openbaar.

Daar kan slegs 'n skending van privaatheid wees indien 'n derde in stryd met die toestemming en wil van die belanghebbende kennis van die privaat feite bekom. Die gemelde kennis kan op een van twee wyses bekom word: eerstens kan 'n buitestaander self die privaatfeite bekom onder omstandighede wat sy handeling as 'n vorm van regstreekse kennisname of indringing beskou kan word, byvoorbeeld affloedery of affluistery. Daarteenoor kan die buitestaander derdes van die feite laat kennis neem. Hierdie feite, hoewel dit aan die buitestaander bekend is, is in beginsel steeds privaat (kennisededeling- of openbaarmakingsgevalle) (Neethling, 1985:45-48).

Slegs persoonlike inligting is 'n regsobjek wat deur die reg op privaatheid beskerm word. Openbare inligting omvat meer as persoonlike inligting. Dit het betrekking op feite wat algemeen bekend kan wees en wat die individu in sy hoedanigheid as burger van die land raak. Oor die openbaarmaking van hierdie feite kan nie die individu nie, maar hoofsaaklik die uitvoerende gesag van die staat en in sommige gevalle die houe besluit. 'n Individu kan hom bygevolg nie op die reg op

⁷ In die Amerikaanse reg word 'n reg op privaatheid erken. Dit is "the right of the individual to be let alone, or the right of the individual to live one's life in seclusion free from unwarranted and undesired publicity, or the right of a person to be secure from invasion by the public into matters of a private nature" (De Funiak, 1956:130-141). In die Duitse reg word betoog dat 'n reg op privaatheid en geheimsfeer uit §pp.823 BGB afgelei moet word (Dahm, 1963:439).

privaathoid beroep om sy reg op die openbaarmaking van openbare inligting te beskerm nie.

Vervolgens sal oorweeg word of die reg op inligting (openbaar en persoonlik) 'n publiekregtelike subjektiewe reg kan wees.

3.2.2 Publiekregtelike subjektiewe regte

3.2.2.1 Privaat- en Publiekreg

Privaatregtelike subjektiewe regte is in die Suid-Afrikaanse regsletteratuur beter deurgetrap as publieke subjektiewe regte. Daar is outeurs wat die privaatreghelike subjektiewe regte wil uitbrei sodat dit die wedersydse aansprake tussen staat en burger sal insluit. (Sien o.a. Venter, 1985: in geheel; Van Wyk, 1979:44-72; Van der Westhuizen, 1979:437-488; Rautenbach, 1974:382-405; Robinson 1984:210.)

In privaatreghelike verhoudings staan privaatpersone teenoor mekaar (Rautenbach, 1974:401-403; Venter, 1985:149). In 'n publiekregtelike verhouding staan staat en individu in verhouding tot mekaar (Venter, 1985:149; Jellinek, 1964, 81-82). Die staat is in sommige gevalle gemagtig om op die regte van die individu inbreuk te maak (Venter, 1985: 147-148). Die belange wat in dié geval teenoor mekaar afgeweg moet word, is ongelyksoortig: die staat behartig openbare gemeenskapsbelange, teenoor die individu wat primêr op sy eie privaatbelange bedag is (Rautenbach, 1974:401-493; Van Wyk, 1979: 44; Wiechers, 1984:74).

Die vier privaatreghelike regsobjekte - sake, immateriële goedere, prestasies en persoonlikheidsgoed - kom ook in die publiekregtelike verhouding ter sprake (Rautenbach, 1974:401-403). Volgens Venter (1985:158) is hulle regsobjekte omdat hulle regtens erken en benut word om die verhoudings tussen regsobjekte te orden. Aangesien 'n persoon in 'n publiekregtelike verhouding tot die staat te staan kom, is daar ander regsobjekte wat beskerm moet word en wat nie noodwendig onder die bestaande regsobjekte ingedeel kan word nie. Die vier regsobjekte is nie 'n *numerus clausus* nie en nuwe regsobjekte kan dus na dese nog geïdentifiseer word (Venter, 1985:159; Van Wyk, 1979:60-64).

3.2.2.2 Die aard van publieke subjektiewe regte

Dit gaan in 'n publiekregtelike verhouding om die vermoëns, aansprake en die verpligtinge wat die reg aan die partye betrokke by so 'n verhouding, opdra (Venter, 1985: 154). Daar bestaan verhoudings tussen eensdeels regssubjekte en regsobjekte waarvolgens die regsobjek 'n regsbeskernde aanspraak op die benutting van 'n regsobjek het en andersdeels die verhoudings tussen regssubjekte onderling waarvolgens die regsobjek sy bevoegdheid teenoor die ander regssubjekte met behulp van die gesagdraende organe van die staat kan afdwing (Venter, 1985:155). Een van die regssubjekte in die verhouding is altyd die staat wat deur een van sy organe handel. Die staat is net soos die ander regssubjekte aan dieselfde regsorde onderhewig. Die ander regsobjek is enige ander privaat persoon (Venter, 1985:157; Rautenbach, 1974:401-403; Van der Westhuizen, 1979:480; Van Wyk, 1979:47-48; Dahm, 1963:443-444).

Die aard van die subjektiewe reg word deur die aard van die regsobjek waarop dit betrekking het, bepaal (Venter, 1985:156). Venter (1985:157 e.v.) het baanbrekerswerk gedoen deur aan die hand van juridiese maatstawwe⁸ naas die vier tradisionele regsobjekte, ook regsobjekte vir die Publiekreg te identifiseer. Hy onderskei die volgende publiekregtelike regsobjekte (1985:162-164):

- a. Materiële regsobjekte (as grondslag vir materiële publieke subjektiewe regte) wat onder andere stoflike sake, byvoorbeeld die territorium van 'n staat, insluit (Venter, 1985:159-160) en
- b. immateriële regsobjekte (as grondslag vir immateriële publieke subjektiewe regte) wat
 - i) handeling (as grondslag vir publieke handelingsregte) soos byvoorbeeld die openbaarmaking van inligting aan die Ontvanger van Inkomste en die verpligting van die Meester om 'n persoon toegang tot boedeldokumente te gee (as grondslag vir

⁸ Dit moet dus nie ekonomies of finansiël beoordeel word nie.

openbaringsregte) of die registrasie as kieser (as grondslag vir registrasieregte),

ii) toestande (as grondslag vir publieke handhawingsregte) byvoorbeeld die toestand van burgerskap of staatsveiligheid, en

iii) immateriële goed (as grondslag vir publieke immateriële goedereregte) byvoorbeeld staatsimbole soos die vlag en volkslied, insluit.

Hierdie regsobjekte en meegaande publieke subjektiewe regte sou nog verder verfyn kon word (sien Venter, 1985:163; Van der Vyver en Joubert, 1985:24-26; Rautenbach, 1974:395; Van der Westhuizen, 1979:484, 486). Die reg op inligting het openbare inligting as regsobjek en kan as 'n immateriële publieke subjektiewe reg aangemerkt word.

3.2.2.3 Inligting as 'n publieke subjektiewe reg

Hierbo is reeds betoog dat persoonlike inligting as onderdeel van die privaatregtelike reg op privaatheid beskerm word. Daar bestaan dus erkende regsbeskerming vir persoonlike inligting. Die posisie met betrekking tot openbare inligting is nog nie opgeklaar nie, en sal vervolgens kortliks bespreek word.⁹

Openbare inligting is alle feite (uitgesluit persoonlike feite) wat deur die staat versamel word. Die inligting het nie noodwendig op die individu betrekking nie, maar stel hom wel in staat om 'n oordeel oor staatsoptredes te vel. Wanneer het 'n persoon aanspraak op inligting wat deur die staat beheer word? In Suid-Afrika is dit nog nie vasgestel nie. Daar bestaan geen algemene reg op inligting wat deur wetgewing gereël word nie. Daar is intendeel 'n menigte wette en ander maatreëls wat gebruik word om 'n persoon se reg op inligting te beperk (sien Du

⁹ Dit sluit nie die moontlikheid uit dat sodanige inligting nie ook as regsobjek gesien kan word nie. Rautenbach (1974:399) is van mening dat die privaatregtelike regsobjekte ook die objekte van publieke subjektiewe regte is. Venter (1985:156) huldig 'n teenoorgestelde standpunt.

Plessis, 1985:288-406). Mathews (1978:138) beweer dat die wette wat die weiering van en toegang tot inligting reël na aard sowel as inhoud so negatief is dat niks positiefs daaronder gesê kan word nie. Of so 'n reg 'n persoon toekom, sal hierna bespreek word.

In die Amerikaanse reg word die reg op inligting deur die Freedom of Information Act (5 USCA &pp.552) gereël. Die reg kan as 'n "civil" en 'n "political right" beskou word. Die reg kan teenoor ander persone as die staat ("civil right") of alleen teenoor die staat ("political right") afdwing word (De Funiak, 1956:146-147). Die reg op inligting word as deel van die demokratiese bestel beskou en word ook uit die Eerste Amendement van die Bill of Rights (USC Const Amend 1) afgelei (sien Du Plessis, 1985:94-97).

Die Wet Openbaarheid van Bestuur (Wet van 9 November 1978, Stb 581) reël die reg op inligting in Nederland. Die reg kan as 'n publieke subjektiewe reg aangemerkt word, aangesien dit 'n reg is wat 'n persoon teenoor die staat kan uitoefen en waarvolgens die staat verplig is om in gepaste gevalle die inligting te verskaf (Van Apeldoorn en Leyten, 1972: 160-162; Koekkoek et al. 1982:7). Die beginsels van openbaarheid, behoorlike bestuur, demokrasie en die vryheid van meningsuiting lê die reg ten grondslag. (Sien Du Plessis, 1985:153-160.)

Net soos in Suid-Afrika bestaan daar in Duitsland ook nie 'n reg op inligting wat deur wetgewing gereël word nie. Daar gaan al hoe meer stemme op dat daar, net soos in ander lande, 'n wet in hierdie verband aanvaar moet word (sien in die algemeen Max-Planck-Institut, 1981). Daar bestaan uiteenlopende standpunte ten aansien van die grondslag van so 'n reg op inligting. Dit word onder andere uit die Grundgesetz (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 - sien o.a. &pp. 1, 2, 5, 19), Informationelle Selbstbestimmung en demokrasie afgelei. (Sien Du Plessis, 1985:221-237.) Ten spyte van verskille onder die skrywers, is hulle dit vrywel eens dat 'n reg op inligting elke persoon

toekom. Die reg sou as 'n publieke subjektiewe reg en meer in besonder as 'n negatiewe statusreg aangemerkt kan word.¹⁰

Volgens Venter se indeling van publieke subjektiewe regte kan die reg op inligting as 'n immateriële publieke subjektiewe reg en wel 'n publieke handelingsreg of, nog nader gepresiseer, as 'n openbaringsreg aangemerkt word. Die individu kom in 'n verhouding tot die staat te staan. Hy vra dat inligting aan hom geopenbaar word. Indien dit bevind word dat die individu 'n regsgeldige aanspraak op die inligting het, moet hy veroorloof word om die inligting te benut. In so 'n geval staan die staat onder die verpligting om te handel en die inligting aan hom te verskaf. Die tersaaklike regsobjek is die handeling van die staat (te wete die verskaffing van inligting) (Venter, 1985:155). Die openbaringsreg se regsobjek behoort eerder die aanspraak van die individu op die handeling van die staat en in hierdie geval, die aanspraak op die openbaarmaak van inligting, te wees.

3.2.2.3 Die ontwikkeling van 'n alternatiewe subjektiewe reg

Die verskaffing van inligting veral met die gebruikmaking van moderne tegnologie, soos rekenaars, is 'n nuwe dimensie wat in die reg ter sprake kom (sien o.a. Joubert, 1985:34-45). Dit het raakpunte in die Privaatsowel as die Publiekreg. Die ontwikkeling van 'n (individuele) subjektiewe reg wat aansprake teenoor privaatpersone sowel as die staat insluit, sou probleme in hierdie verband kon oplos. Aangesien dit nie altyd moontlik is om konsekwent tussen persoonlike en openbare inligting te onderskei nie moet die subjektiewe reg beide omvat. Die inligting kom die individuele regsobjek toe omdat dit 'n juridiese behoefte bevredig: die inligting kom hom toe omdat dit óf oor sy persoonlike lewe handel óf dit hom in staat stel om deel te hê aan die besluitnemingsproses van die staat. Dit kan bygevolg in die juridiese ordeningsproses van die

¹⁰ Negatiewe statusregte sluit onder meer die mens se afweer- en vryheidsregte teenoor die staat in. Die staat moet hom weerhou van inbreukmaking op hierdie regte. Dit sluit die klassieke grond- en menseregte in (Dahm, 1963:443).

gemeenskap aangewend word. Die verhouding tussen die regs subjek en die regs objek hou in dat die regs subjek 'n regsgeldige aanspraak op die regs objek het en daarvoor kan beskik. Die verhouding tussen die regs subjek, derdes en die staat hou in dat derdes en die staat die aanspraak van die regs subjek op die regs objek moet duld en hom nie moet verhinder om sy aanspraak op die objek uit te oefen nie. Die derdes en die staat staan onder die verpligting om aan die aanspraak van die regs subjek te voldoen, tensy daar geldige redes bestaan om dit nie te doen nie.

Voorlopig sou so 'n omvattende reg op inligting wat sowel die privaatregtelike as publiekregtelike subjektiewe regte insluit, soos volg gedefinieer kon word:

Die reg op inligting is die aanspraak van 'n regs subjek op (1) die openbaarmaking van openbare inligting en (2) die beskerming van persoonlike inligting. Kragtens hierdie tweeledige aanspraak kan die subjek enersyds sowel openbare as persoonlike inligting bekom en andersyds van derdes en die staat vorder om sy aanspraak op die gemelde inligting te eerbiedig tensy inbreukmaking ter beskerming van ander regtens geoorloofde belange is.

Daar sal vervolgens oorweeg word of die reg op inligting ook as 'n mensereg beskou kan word.

3.3 Menseregte

3.3.1 Inleiding

Uit die ontwikkeling van die menseregte leerstuk blyk dit dat daar verskillende interpretasies van menseregte bestaan. (Sien oa De Villiers, 1984:9-38; Du Plessis, 1979:343; Ermacora, 1966:1-45; Olivier, 1986:504-539); RES, 1984; Van der Vyver, 1985:1-41; 1979:10-32; Van Zyl en Van der Vyver, 1982:74-85). Dit is teweens moeilik om die inhoud van die begrip "menseregte" met presiesheid vas te stel, mede omdat te veel verskillende aangeleenthede onder hierdie hoof tuisgebring word. Die juridiese aard van menseregte gaan bygevolg verlore deurdat dit eerder met morele norme insake geregtigheid en vrede in verband gebring

word. Dit lei in die praktyk daartoe dat menseregte moeilik juridies afdwingbaar word, tensy hulle gepositiewer is (De Villiers, 1984:36-37; Henkin, 1978:1-2). Tog word menseregte in feitlik alle samelewings ongeag hulle politieke, sosiale en ekonomiese omstandighede erken. In baie gevalle is die erkenning bloot oppervlakkig en geveins (Henkin, 1978:28). Aangesien die beoordeling van die grondslae van menseregte uiteraard subjektief is, berus die indeling van menseregte ook op subjektiewe faktore.

3.3.2 Menseregteorieë

Daar kan onder andere drie groepe menseregteorieë onderskei word, naamlik die Klassiek-liberale, die Marxisties-Leninistiese en die Derde Wêreld-menseregteorieë. (Sien o.a. De Villiers, 1984:25-26; Olivier, 1986:504-510; RES, 1984; Velema, 1980:20-25.) Daarnaas kan 'n vierde kategorie menseregteorieë onderskei word, naamlik die Calvinistiese menseregteorieë wat bepaalde ooreenkomste met die Klassiek-liberale teorieë toon. (Sien o.a. Du Plessis, 1980:51-85; Duvenage, 1984:6-7; Helberg, 1984:4-12; Jonker, 1984:39-46; Olivier, 1986:520-523; RES, 1984:31-86; Van der Vyver, 1975:13-19.)

Die Klassiek-liberale menseregteorieë is op die beginsels van die natuurreg gebaseer.¹¹

¹¹ Die natuurreg is 'n "stel per se en universeel geldende regsnorme wat redelik kenbaar is" (Van der Vyver, 1975:2). Dit is teen die middel van hierdie eeu deur die relativistiese menseregteorieë wat 'n van tyd tot tyd en plek tot plek wisselende inhoud aan menseregte verleen, beïnvloed. Hierdie relativisme kan meebring dat 'n staatsowerheid byvoorbeeld self sou kon bepaal watter aansprake van onderdane as menseregte erken sal word. Die Klassiek-liberale menseregteorieë kom daarop neer dat die mens bepaalde regte teenoor die staat het. Die staat mag nie willekeurig op die lewensterrein van die individu inbreuk maak nie. Hierdie regte kan aangebore wees (John Locke) of dit kan gerelativeerd wees (Gustav Radbruch) (De

Volgens die Marxisties-Leninistiese teorieë bepaal die staat die regte van die individu. Menseregte word slegs erken vir sover hulle meehelp om klasseverskille uit die weg te ruim. Regte word nie aan individue toegeken nie, want groepsregte word bo die regte van die individu gestel. Die sosialistiese staat bepaal dus self die inhoud van menseregte.¹²

Die Derde-wêreld menseregteorieë verwerp inmenging van ander state in hulle selfbeskikking, maar is ook geskoei op die sosiale model.¹³ Internasionale aktes van menseregte word dikwels aanvaar (De Villiers, 1984:26), maar daar bestaan in hierdie gevalle geen afdwingingsmeganismes nie.

Persoonlik vind ek aanklank by die Calvinistiese menseregteorieë en sal vir die doeleindes van hierdie studie oorweeg of die reg op inligting in terme van hierdie teorieë onder die hoof menseregte geakkommodeer kan word.

3.3.3 Calvinistiese menseregteorieë

Die Calvinistiese menseregteorieë soek na 'n beginpunt vir menseregte wat nie van willekeurige positivering deur mense afhang nie (Van der Vyver, 1975:10; RES, 1984:28). Die Bybel maak nie melding van spesifieke menseregte nie. God staan primêr. Die mens staan in

Villiers, 1984:25; Olivier, 1986:504-506; Van der Vyver, 1975:1-10; Velema, 1980:20-21).

¹² Die Marxisties-Leninistiese teorieë het dus 'n sosiale inslag. Dit verskil van die Klassiek-liberale teorieë omdat die staat die regte vasstel en dit nie dien as beskerming teen die staat nie, maar teen die klassebestel (De Villiers, 1984:25; Olivier, 1986:509-510; Velema, 1980:21-23).

¹³ Die menseregteorieë hou verband met die anti-kolonialistiese bevrydingsbewegings. Die selfbeskikkingsregte van verskillende kultuurgroepe of onderdrukte groepe word as menseregte beskou (De Villiers, 1984:25-26; Olivier, 1986:510; Velema, 1980:23-24).

verhouding tot God. Die mens het hoë waarde omdat hy na die beeld van God geskape is (Du Toit, 1984:67; Jonker, 1984:540). Die mens het egter nie regte teenoor God nie, maar het wel die verantwoordelikheid van Hom ontvang om sy taak en roeping te vervul. Binne die kader van hierdie opdrag het hy regte en eis God dit ook van hom om ander se regte te eerbiedig. (Sien o.a. Ps. 8:4-7; Gen. 1 26-32; Gen. 2:15; Gen. 12:1-3; Rut; Jona; Jes. 2:42-49; Lev. 19:18-33; Matt. 5:43, 45, 48; 2 Pet. 3-12; Gal. 6:1-5; Hand. 17:2-31; Ef. 5:21-6:9; Braun, 1966:34-45; Du Plessis, 1980:77; Du Toit, 1984:64-66; Duvenage, 1984:6-7; Jonker, 1984:52; Helberg, 1984:4-6; Henkin, 1978: 4; RES, 1984:21, 99; Scheepers, 1952:14-19; Velema, 1980:32.) Dit doen die mens uit dankbaarheid. Hy verloor nie sy individualiteit in die groter geheel nie, maar behou 'n eie unieke persoonlikheid. Hy leef as enkeling sowel as lid van die gemeenskap (Helberg, 1984:6).

In sy verhouding tot andere het die mens die vryheid om sy lewe na die gebod van God te verwesenlik. Om sy taak te vervul, moet die mens toegerus wees. Daarom is hy 'n reghebbende wese. Deel van sy toerusting is sy menseregte. Die regte van die een mens word teenoor dié van 'n ander gestel. Dit verhoed selfgesentreerdheid en selfsug. Soos Helberg (1984:11) dit stel, "moet gelowiges in die lig van die tien gebooue strewe na 'n samelewingsbestel waarin die roeping ten opsigte van God en van die naaste soveel moontlik tot sy reg kan kom". (Sien ook Matt. 22:37-40; Du Plessis, 1980:77; 1979:345; RES, 1984:99; Velema, 1980:34.)

Mense se gelykheid moet in die verskeidenheid erken word. Een van die fasette van die skeppingsopdrag in Genesis 1:26-28 is dat die mens ook sy eie menslikheid moet ontplooi en ander moet in die geleentheid gestel word om hul geskapenheid as mense te ontwikkel. Omdat die sondeval die beeld van God in die mens geskend het, loop dit dikwels met die beleef, uitleef en beskerming van menseregte mis.

Menseregte kan dus omskryf word as:

daardie middele ter nakoming van die verantwoordelikhede waarmee God die mens beklee om binne 'n ordelike bestel die uitoefening van sy roeping en dié van andere te verseker.

3.3.4 Die reg op inligting as mensereg

Kan die reg op inligting as 'n middel ter nakoming van menslike verantwoordelikheid as 'n mensereg, soos hierbo, aangemerkt word? Velema (1980:38) is van mening dat byvoorbeeld persvryheid en meningsuiting noodsaaklik vir lewensontploffing is. Daarsonder word die mens se wese en vryheid aangetas. Hierdie reg op kritiek kan nie uitgeoefen word tensy 'n persoon inligting ontvang nie. Verantwoordelikheid kan in die demokrasie, kultuur en die wetenskap deur inspraak bewerkstellig word. Naas objektiewe faktore soos die vrye vloei van inligting, sal dit van elke persoon afhang tot watter mate hy hieraan sal deelneem (Velema, 1980: 55; Du Plessis, 1980:61, 64).

Du Plessis (1980:64) sien die kind van God as 'n nuwe geregverdigde mens wat by die nood van die wêreld betrokke is en vir wie die onvolmaaktheid van sy eie instellings 'n doring in die vlees is. Waar onreg in 'n staat of sy instellings gepleeg word, moet die onreg ongedaan gemaak word. Die burgers moet van hulle politieke regte, soos byvoorbeeld stemreg en vryheid van spraak, gebruik maak om teen owerheidsvergrype te protesteer (Du Plessis, 1980:69). Hierdie regte oefen die mens in ampsgeborgendheid uit.¹⁴

Dit moet die vernaamste oogmerk van die staat wees om vrede en orde te handhaaf, geregtigheid te laat geskied en magmisbruik te voorkom, om handeling te veroorloof en om beskikking oor sake en immateriële goed wat die staat toekom, te reël (Venter, 1985:12-13). Dit alles geld ook vir die beskerming van die regte van die een individu teenoor die van 'n ander. Om hierdie handeling uit te voer is die staat met owerheidsgesag beklee. Hierdie owerheidsgesag is nie die persoonlike mag van die staatsorgane nie. Die staatsorgane is self aan owerheidsgesag onderhewig (Venter, 1980:147-148; Scheepers, 1952:108-109, 121). Die individu moet gevolglik beskerm word teen

¹⁴ Volgens Du Plessis (1980:79) is menseregte "verskyningsvorms van die mens-in-amp se status-in-aksie (i) in verhouding tot ander mense binne (ii) die konteks van 'n orde van normatiewe beskerming".

misbruik van staatsgesag. Daar moet telkens geoordeel word of ingrype in die lewens van individue geregverdig is. Hierdie oordeel mag nie aan amptenare wat met staatsgesag bekleed is, alleen oorgelaat word nie, aangesien niemand regter in sy eie saak behoort te wees nie.

Die individu kan die doel, aard en omvang van overheidsoptrede beoordeel, as hy voldoende inligting daarvoor het. Dit stel hom in staat om te weet wat die redes en argumente vir bepaalde staatsoptredes is. Staatsoptrede kan dus so getoets word om te bepaal of daar nie inbreuk op die vryheid en belange van die individu gemaak is nie. Deur 'n reg op inligting word die wesenlike belange van die individu beskerm. (Internationale Juristen-Kommission, 1967:25-27; Bathory en McWilliams, 1977; Bay, 1975:22-23; Bok, 1978:100; Dean, 1982; De Klerk, 1985:14; Mathews, 1978:12-24; Riley, 1983:1-2; Scheepers, 1952:24, 33, 37-41; Van Dyk, 1970:107.) Meer nog: die reg op inligting word uit die verantwoordelikhede wat deur God aan die ampsgeborge mens opgedra is, afgelei. 'n Ingeligte burger is in staat om sy roeping in staatsverband te vervul deur sy demokratiese regte verantwoordelik uit te oefen en sy demokratiese pligte behoorlik na te kom.

Menseregte bied 'n breër perspektief op die onderwerp onder bespreking as privaatregtelike en publiekregtelike subjektiewe regte, aangesien hulle op die mens in sy totale lewe en in die uitoefening van sy roeping as sodanig betrokke is. Die verskillende perspektiewe vul mekaar egter ook aan. Wanneer 'n reg op inligting in die hof ter sprake kom, word egter daarna in 'n meer tegniese gestalte as privaatregtelike en/of publiekregtelike subjektiewe regte verwys, maar albei kan weer vanuit die breër perspektief van menseregte verklaar word. Die mens moet dus binne 'n ordelike bestel (i) sy aanspraak op die openbaarmaking van inligting en (ii) die beskerming van privaatinligting teenoor derdes sowel as die staat kan afdwing. Hulle moet sy aanspraak daarop duld en hom toelaat om self daarvoor te beskik, sodat hy die vryheid het om sy roeping op aarde te vervul.

In die VSA, Duitsland en Nederland word hoofsaaklik die menseregte wat in die Klassiek-liberale menseregteorieë geïdentifiseer word, in die onderskeie grondwette verskans (Bill of Rights USC Const Amend 1; Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (BGBl

S1); Grondwet Wet van 17 Febr. 1983, Stb 70). Die reg op inligting word egter nêrens eksplisiet as 'n mensereg in die verskillende grondwette beskerm nie. Daar word egter geredeneer dat so 'n reg wel uit die grondwette afgelei kan word. (Sien Du Plessis, 1985:97-98, 161-165, 221-230.)

Suid-Afrika het nie 'n sogenaamde "bill of rights" (handves van menseregte) nie. Daar word beweer dat menseregte voldoende beskerming in die statutereg en die gewoontereg vind (sien Neethling, 1971:240-249; Sanders, 1971:164-174, 284-297). Daar kan nie met die opvatting saamgestem word nie. Te veel wette maak inbreuk op die regte van die individu. Daarom word daar uit verskeie oorde vir 'n menseregakte gepleit. (Sien o.a. Van der Vyver, 1982; 1985:1-20; Dean, 1982; Hiemstra, 1985:1-10.) Daar bestaan ook geen beskerming vir die reg op inligting nie.

Die mens het nie algehele vryheid om te doen wat hy wil nie. Die regte wat uit sy roepingsverantwoordelikheid voortvloei, word deur die regte van ander beperk. In die praktyk word sy reg op inligting in bepaalde gevalle in belang van ander individue of van die staat beperk. Die meeste van hierdie beperkings word aan die hand van die "openbare belang" geregverdig (sien Du Plessis, 1985:46-69).

4 GEVOLGTREKKING

Dit blyk uit die bespreking dat alle mense 'n reg op inligting toekom. In sy meer tegniese gestalte word openbare inligting as immateriële publieke subjektiewe regte (openbaringsregte) beskerm. As 'n privaatregtelike subjektiewe reg het die reg op inligting op persoonlike inligting as regsobjek betrekking en word dit as onderdeel van die reg op privaatheid beskerm.

So 'n reg op inligting kan uit verskillende demokratiese teorieë, maar meer in die besonder uit die liberaal-demokratiese teorieë afgelei word. Inligting is nodig om behoorlik aan die staatsbestel deel te neem sodat voortdurend die korrekte keuses uitgeoefen kan word. Die deelname van die inwoners van 'n staat word dan nie net beperk tot die kere wanneer hy sy stem uitbring nie. Daar kan op hierdie wyse kontrole oor die

handelinge van die staat uitgeoefen word. In die geval van demokrasie word die aanspraak op inligting tot openbare inligting beperk. Daarom moes ook ander teoretiese grondslae ondersoek word. 'n Meer aanvaarbare alternatief is waar die reg op inligting in terme van Calvinistiese menseregteorieë verklaar word as 'n middel ter nakoming van die verantwoordelikheid waarmee God die mens beklee, naamlik om in 'n ordelike bestel die uitoefening van sy roeping en dié van andere te verseker. Deel van die mens se roeping is om by die lot van sy medemens betrokke te wees en te help toesien dat die staat na behore optree en nie sy mag misbruik om ongeregverdig in die lewens van mense in te gryp nie.

Menseregte bied 'n breër perspektief op die onderwerp onder bespreking as demokrasie, privaatregtelike en publiekregtelike subjektiewe regte, aangesien hulle op die mens in sy totale wese en in die uitvoering van sy totale roeping betrokke is. Wanneer die reg op inligting in die hof ter sprake kom, word egter daarna in meer tegniese gestalte as privaatregtelike en publiekregtelike subjektiewe regte verwys. Hierdie "tegniese" regte kan egter ook uit die oogpunt van menseregte verklaar word: Die aanspraak van die individu op die openbaarmaak van inligting aan die een kant en die beskerming van privaatinligting teenoor derdes sowel as die staat aan die ander kant is deel van sy omvattende vryheid tot roepingsvervulling.

BIBLIOGRAFIE

ADDISON, G.N. 1980. Censorship of the press during the Angolan war: a case study of news manipulation and suppression. Grahamstad. (Verhandeling (MA) - Rhodes Universiteit.)

BAY, C. 1975. Access to political knowledge as a human right. *Human context*, 7(3):388-398.

BATHORY, P.D. & McWILLIAMS, W.C. 1977. Political theory and the people's right to know. (In Galnoor, I., red). *Government secrecy in democracies*. New York : Harper & Row.)

- BOBERG, P. 1977. The law of persons and the family. Kaapstad : Juta.
- BOK, S. 1978. Lying: moral choice in public and private life. New York : Pantheon Books.
- BRAUN, G. 1966. Zur etischen Grundlegung der Menschenrechte. (In Veiter, T. & Klein, F. red. Die Menschenrechte. Wien : Braumüller.
- BROOKES, E.H. 1962. Power, law, right and love; a study in political values. Ongepubliseerd.
- BRYCE, J. 1921. Modern democracies. (Vol 1.) London : MacMillan.
- COING, H. 1962. Zur Geschichte des Privatrechtssystems. Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann.
- COOPER, e.a. 1985. Race relations survey 1984. Johannesburg : SA Institute of Race Relations.
- DAHM, G. 1963. Deutsches Recht. Stuttgart : W Kohlhammer.
- DEAN, W.H.B. 1976. Wither the constitution. THRHR 39:266-287.
- DEAN, W.H.B. 1982. Democracy and the freedom of the press. (In Lawyers for Human Rights. Distrust in democracy. Kaapstad. p.6-15.)
- DE FUNIAK, W.Q. 1956. Handbook of modern equity. Boston : Little, Brown & Co.
- DE KLERK, W. 1984. Vrae oor die oorlog. Rapport (1984-01-15):14.
- DELMARTINO, F. en WUYTS, H. 1977. Inspraak in opspraak. Antwerpen : Uitgeverij De Nederlandsche Boekhandel.
- DE VILLIERS, D.E. 1984. Die geskiedenis van menseregte. (In Du Toit, D.A. red. Menseregte. Kaapstad : Tafelberg. p.9-38.)

- DU PLESSIS, L.M. 1979. Menseregte en konfliktsituasies. KOERS. 44(5):339-353.
- DU PLESSIS, L.M. 1980. Reg, geregtigheid en menseregte. OBITER p.51-85.
- DU PLESSIS, W. 1985. Die reg op inligting en die openbare belang. Potchefstroom. (Proefskrif (LL D)- Pu vir CHO.)
- DUTCH, R.A. 1966. Roget's Thesaurus. Middlesex : Penquin.
- DU TOIT, D.A. 1984. Teologie, kerk en menseregte. (In Du Toit, D.A. red. Menseregte. Kaapstad : Tafelberg. p.60-76.)
- DUVENAGE, S. 1984. Menseregte volgens die Skrif. Die Kerkblad. (1984-10-17):6-7.
- ERMACORA, F. 1966. Die Menschenrechte: Entwicklung-Stand-Zukunft. (In Veiter, T. & Klein, F. red. Die Menschenrechte. Wien : Braumüller. p.1-45.)
- FARRAN, C.d'O. 1957. Atlantic democracy. Edinburgh : W Green.
- FINER, H. 1949. Theory and practice of modern government. New York : Holt.
- HAHLO, H.R. & KAHN, E. 1968. The South African legal system and its background. Kaapstad : Juta.
- HEMBERG, J.L. 1984. Die Ou Testament oor menseregte. Skriflig, 18(72):4-12.
- HENKIN, L. 1978. The rights of man. Colorado : Westview Press.
- HIEMSTRA, V.G. 1985. Menseregte-akte. TSAR, 1-10.
- HOFMANN, P. 1968. Subjektives recht und Wirtschaftsordnung. Stuttgart : Gustav Fischer Verlag.

- HOLDEN, B. 1974. *The nature of democracy*. London : Nelson.
- HOCKING, W.E. 1947. *Freedom of the press*. Chicago : University of Chicago Press.
- HOUWING, Ph.A.N. 1939. *Subjektief Recht, Rechtssubject, Rechtsperson*. Zwolle : Tjeenk Willink.
- INTERNATIONALE JURISTEN-KOMMISSION. 1967. *Rechtsstaatlichkeit und Menschenrechte*. Genf : IJ-K.
- JEHORAM, H.C. 1983. *Vrijheid van expressie en informatie, grondslag van het mediarecht*. *Ars Aequi*, 32(1):5-11.
- JELLINEK, G. 1964. *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. Aalen : Scientia Verlag.
- JONKER, W.D. 1984. *Christelike geloof en menseregte*. (In Du Toit, D.A. red. *Menseregte*. Kaapstad : Tafelberg. p.47-59.)
- JOUBERT, D.J. 1985. *Die reg en inligting*. *De Jure*. P.34-35.
- JOUBERT, W.A. 1958. *Die realiteit van die subjektiewe reg en die betekenis van 'n realistiese begrip daarvan in die Privaatreg*. *THRHR*, 21:12-15, 98-115.
- JOUBERT, W.A. 1950. *Grondslae van die Persoonlikheidsreg*. Stellenbosch. (Proefskrif (LL D)- Universiteit van Stellenbosch.)
- KOEKOEK, A.K., KONIYNENBELT, W. en CRIYNS, F.C.L.M. 1982. *Grondrechten commentaar op hoofdstuk 1 van de herziene Grondwet*. Nijmegen : Ars Aequi.
- KOOPMANS, T. 1983. *Compendium van het Staatsrecht*. Deventer : Kluwer.
- LITTLE, W., FOWLER, H.W. en COULSEN, J. 1980. *The shorter Oxford dictionary*. Oxford : Oxford University Press.

- LIVELY, D. 1975. Democracy. Oxford : Blackwell.
- MALAN, J.C. 1973. Propaganda en oorreding. Potchefstroom. (Verhandeling (MA)- PU vir CHO.)
- MATHEWS, A.S. 1978. The darker reaches of government. Kaapstad : Juta.
- MATHEWS, A.S. 1986. Freedom, state security and the rule of law. Kaapstad : Juta.
- MAX-PLANCK-INSTITUT FÜR AUSL&da. NDISCHES RECHT UND VÖLKERRECHT. 1981. Gutachten über ausl&da. ndisches Datenschutzrecht. Heidelberg : Max-Planck-Institut.
- MULDER, P.W.A. 1977. Die Suid-Afrikaanse staatsinligtingsdiens, 1936-1977, met besondere beklemtoning van sy buitelandse doelstellinge en funksies. Potchefstroom. (Proefskrif (Ph. D.) PU vir CHO.)
- NEETHLING, J. 1985. Persoonlikheidsreg. Durban : Butterworth.
- NIJHOF, W.H. & KATUS, J., red. 1983. Overheidsvoorlichting op een breukvlak. Oldenzaal : Dinkeldruk.
- NORDLINGER, Z.A. 1981. On the autonomy of the democratic state. Cambridge : Harvard University Press.
- O'BRIEN, D.M. 1979. Privacy, law and public policy. New York : Praeger.
- RES : REFORMED ECUMENICAL SYNOD. 1984. RES testimony on human rights. Grand Rapids : RES.
- RILEY, T. 1983. What is this thing called FOI. (In Riley, T & Releya, H.C. red. Freedom of information trends in the information age. London : Frank Cass. p.1-4.)

ROSENTHAL, U., VAN SCHENDELEN, M.P.C.M. en RINGELING, A.B. 1982. Openbaar bestuur: organisasie, beleid en politieke omgewing. Alphen an den Rijn : Tjeenk Willink.

RAUTENBACH, I.M. 1974. Die reg op bewegingsvryheid. Pretoria. (Proefskrif (LL D)- UNISA.)

ROBINSON, J.A. 1984. Menseregte, militêre diensplig en geloofsbeswaardes. THRHR, 43:210-213.

SABOTTA, J. 1972. Das Informationsrecht der Presse. (Inaugural-Dissertation. Friedrich-Wilhelms-Universit&da.t zu Bonn.)

SANDERS, A.J.G.M. 1971. Die "rule of law" - 'n gemeenskaplike westerse gedragskode. THRHR, 34:164-174, 284-297.

SCHEEPERS, D.J.J. 1952. Die beginsel van soewereiniteit in eie kring as waarborg vir burgervryheid in die Christelike staat. Bloemfontein. (Verhandeling (MA)- UOVS.) .

SCHELHAAS, H. 1979. Informatieplig van de overheid. Waanders : Zwolle Uitgeverij.

SCHONEES e.a. 1961. Woordeboek van die Afrikaanse taal. Pretoria : Staatsdrukker.

SHILS, E.A. 1956. The torment of secrecy: the background and consequences of American security policies. Glencoe : Free Press.

TOLLENAERE, F. & PERSIJN, A.J. 1977. Van Dale nieuw handwoordenboek der Nederlandse taal. 's-Gravenhage : Martinus Nijhoff.

VAN APELDOORN, L.J. & LEYTEN, J.C.M. 1972. Inleiding tot de studie van het Nederlandse Recht. Zwolle : Tjeenk Willink.

VAN DER VYVER. J.D. 1975. Die beskerming van menseregte. Kaapstad : Juta.

VAN DER VYVER, J.D. 1979. The concept of human rights: Its history, contents and meaning. (In Forsyth, C.F. & Schiller, J.E. red. Human rights the Cape Town conference. Kaapstad : Juta. p.10-32.)

VAN DER VYVER, J.D. 1982. Parliamentary sovereignty. Johannesburg : Witwatersrand University Press.

VAN DER VYVER, J.D. & JOUBERT, D.J. 1985. Persone en Familiereg. Kaapstad : Juta.

VAN DER WALT, T. 1985. Verslag van die ondersoek na onderwys vir Swartes in die Vaaldriehoek na aanleiding van die gebeure van 3 September 1984 en daarna. Pretoria : Staatsdrukker. (RP88/1985).

VAN DER WESTHUIZEN, J.V. 1979. Noodtoestand as regverdigingsgrond in die Strafreg. Pretoria. (Proefskrif (LL D)- UP.)

VAN DYK, O. 1970. Computer data banks and human rights. (Proefskrif (D. Iur.)- Vrije Universiteit van Amsterdam.) New York : Manlius Publishing Co.

VAN WYK, D.H. 1979. Persoonlike status in die Suid-Afrikaanse Publiekreg. Pretoria. (Proefskrif (LL D)- UNISA.)

VAN ZYL, F.J. & VAN DER VYVER, J.D. 1982. Inleiding tot die Regswetenskap. Durban : Butterworth.

VELEMA, W.H. 1980. Discussie over menserechten. Appeldoorn : Willem de Swijgerstichting.

VENTER, F. 1985. Die publiekregtelike verhouding. Durban : Butterworth.

WAHRIG, G. 1982. Deutsches Wörterbuch. Verlag Mosaik.

WIECHERS, M. 1984. Administratiefreg. Durban : Butterworth.